

Наталія Едуардівна КОВШУН

доктор економічних наук, доцент,
Національний університет водного господарства та природокористування
ORCID ID: 0000-0003-0573-2932
E-mail: n.e.kovshun@nuwm.edu.ua

Наталія Степанівна П'ЯТКА

старший викладач кафедри туризму і рекреації, Мукачівський державний університет
E-mail: ivanka.kitten@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ В УКРАЇНІ

Ковшун, Н. Е. Сучасний стан фінансування природоохоронних заходів в Україні [Текст] / Наталія Едуардівна Ковшун, Наталія Степанівна П'ятка // Український журнал прикладної економіки. 2019. – Том 4. – № 4. – С. 241–249. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Процеси глобалізації і суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже потребують впровадження певних заходів щодо вирішення проблем у сфері охорони навколишнього природного середовища й раціонального використання природних ресурсів. Вирішення існуючих проблем значною мірою залежить від ефективності функціонування системи фінансового забезпечення, сформованої в країні, встановленого складу та обсягів джерел фінансування і визначених напрямків їхнього використання, що й зумовлює потребу науково обґрунтованого аналізу.

Мета статті полягає в дослідженні стану фінансування природоохоронних заходів в Україні, вивченні напрямів, динаміки і структури витрат на охорону навколишнього природного середовища, виявленні особливостей фінансування цього процесу.

Результати. Здійснено комплексний аналіз динаміки витрат на охорону навколишнього природного середовища й раціональне використання природних ресурсів. Визначено основні складові природоохоронних видатків. Проведено структурування витрат на охорону навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів за джерелами фінансування. Досліджено динаміку і структуру капітальних інвестицій за видами природоохоронних заходів. Проаналізовано динаміку частки витрат на охорону навколишнього природного середовища й раціональне використання природних ресурсів у ВВП України, а також питомої ваги капітальних інвестицій (екологічних) у структурі загальних капітальних інвестицій України. Виділено особливості сучасного стану фінансування охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволили виділити основні проблеми у сфері фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища й окреслити шляхи їх вирішення. Доведено необхідність мобілізації інвестицій у природоохоронну діяльність за допомогою розробки відповідних засобів економічного стимулювання і їх законодавчого закріплення, що дозволить вирішувати проблему фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища шляхом диверсифікації джерел фінансування.

Ключові слова: витрати на охорону навколишнього природного середовища, природоохоронна діяльність, природоохоронні заходи, поточні витрати, капітальні інвестиції, структура витрат, фінансове забезпечення.

Nataliya E. KOVSHUN

Doctor of Economics, Associate Professor, National University of Water Management and Environmental Management

Nataliya S. PIATKA

Senior Lecturer at the Department of Tourism and Recreation, Mukachevo State University

CURRENT STATE OF FINANCING ENVIRONMENTAL MEASURES IN UKRAINE

Abstract

Introduction. *The processes of globalization and social transformation have made environmental conservation a priority, and therefore require some action to be taken to address environmental issues and the rational use of natural resources. The solution of the existing problems depends to a great extent on the functioning efficiency of the financial security system established in the country, the established composition and the volume of financing sources and certain directions of their use, which necessitates their scientific-based analysis.*

The purpose of the study is to investigate the state of financing environmental measures in Ukraine, to study the directions, dynamics and structure of costs for environmental protection, identifying features of financing environmental protection.

Results. *The comprehensive analysis of the dynamics of costs for environmental protection and rational use of natural resources is carried out. The main components of environmental expenditures are identified. Costs for environmental protection and rational use of natural resources by financing sources have been structured. The dynamics and structure of capital investments by nature conservation measures are investigated. The dynamics of the share of expenditures for environmental protection and rational use of natural resources in the GDP of Ukraine, as well as the share of capital investments (environmental) in the structure of capital investments of Ukraine are analyzed. The features of the current state of financing environmental protection and rational use of natural resources are highlighted.*

Conclusions. *The results of the research made it possible to identify the main problems in the field of financial support for environmental protection and to outline the ways of their solution. The necessity of investments mobilization into nature protection activity is proved through development of appropriate means of economic stimulation and their legislative fixing, which will allow to solve the problem of financial support of environmental protection by diversification of financing sources.*

Keywords: *costs for environmental protection, environmental activities, environmental measures, recurrent costs, capital investments, cost structure, financial support.*

JEL classification: Q 50; Q 52; Q 56; Q 59

Вступ

Процеси глобалізації і суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже потребують реалізації певних заходів щодо вирішення проблем у сфері охорони навколишнього природного середовища й раціонального використання природних ресурсів. Протягом тривалого часу економічний розвиток України супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту навколишнього природного середовища, як наслідок - ознаки погіршення екологічного стану довкілля в країні стають щодалі помітнішими: забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, ґрунтів, погіршення якості продуктів харчування. Вирішення існуючих проблем значною мірою залежить від ефективності функціонування системи фінансового забезпечення,

сформованої в країні, встановленого складу та обсягів джерел фінансування і визначених напрямків їхнього використання, що й зумовлює потребу науково обґрунтованого аналізу.

Дослідженню різноманітних аспектів фінансування природоохоронних заходів присвятили свої праці такі вчені як: О. Балацький, В. Боронос, Л. Васечко, О. Василик, О. Веклич, В. Голян, Б. Данилишин, В. Джигирей, Н. Зіновчук, Ю. Марчук, Л. Мельник, О. Кашенко, Н. Котенко, І. Скляр, М. Хвесик та інші. Незважаючи на значний науковий доробок у цій сфері в контексті змін, які відбуваються в бюджетному і податковому законодавстві, постійного дослідження потребують питання стану фінансування природоохоронних заходів в Україні з метою пошуку можливостей підвищення ефективності функціонування системи фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища.

Мета та завдання статті

Мета статті полягає в дослідженні стану фінансування природоохоронних заходів в Україні, вивченні динаміки й структури витрат на охорону навколишнього природного середовища, виявленні особливостей фінансування охорони навколишнього природного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження

До охорони навколишнього природного середовища відносяться заходи, безпосередньо пов'язані з запобіганням, скороченням або усуненням забруднення або іншої шкоди, нанесеної навколишньому природному середовищу в результаті виробничої діяльності. Фінансове забезпечення охорони навколишнього природного середовища – це законодавчо усталена система форм і джерел фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища. У відповідності до ст. 42 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2] фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища здійснюється за рахунок: Державного бюджету України (Державний фонд охорони навколишнього природного середовища, Державний фонд регіонального розвитку, субвенції державного бюджету місцевим бюджетам); місцевих бюджетів (сільські, селищні, міські бюджети, бюджети об'єднаних територіальних громад, обласний бюджет); коштів підприємств, установ і організацій, фондів охорони навколишнього природного середовища, добровільних внесків; інших коштів. Всі види витрат держави, підприємств (організацій, установ), спрямовані на запобігання, контроль, зменшення чи ліквідацію забруднення навколишнього природного середовища й охорону природи, управління природоохоронними ресурсами є витратами на охорону навколишнього природного середовища. Витрати на природоохоронні заходи поділяються на капітальні інвестиції (витрати на будівництво нових, розширення, реконструкцію, реставрацію, технічне переобладнання діючих підприємств, об'єктів, капітальний ремонт і придбання обладнання природоохоронного призначення довгострокового користування) та поточні витрати (витрати на підтримку, утримання й експлуатацію об'єкта чи основних засобів природоохоронного призначення в робочому стані) [4].

За даними Державної служби статистики України [1] протягом 2018 р. на охорону навколишнього природного середовища України було витрачено 34,39 млрд грн., проти 31,49 млрд грн у 2017 р., що на 9,21 % більше (рис. 1). За досліджуваний період витрати на охорону навколишнього природного середовища в Україні зросли більше ніж у 4 рази, середній приріст за рік становив 2,252 млрд грн. Проте в динаміці витрат на охорону навколишнього природного середовища у порівняних цінах 2006 року такого чітко окресленого висхідного тренду не спостерігається, що свідчить про відсутність проявів реального збільшення зазначених витрат.

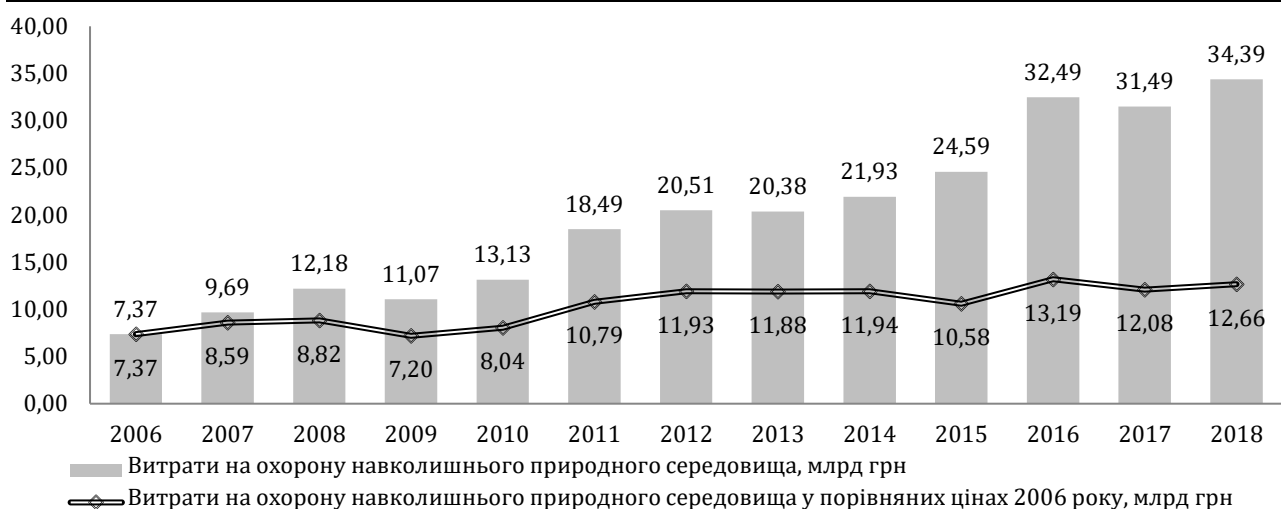

Рис. 1. Динаміка витрат на охорону навколишнього природного середовища

Джерело: побудовано за даними [1]

Відсутність висхідних тенденцій в динаміці витрат на охорону навколишнього природного середовища у порівняних цінах 2006 року пов'язана з тим, що інфляційно-девальваційні процеси проходили також швидкими темпами, що не забезпечило такого суттєвого збільшення витрат як спостерігаємо у фактичних цінах. Найбільшу частку у структурі витрат на охорону навколишнього природного середовища становлять поточні витрати, яка у 2018 р. зросла до 70,71 %, а от частка капітальних інвестицій – зменшилась до 29,29 % (табл. 1).

Таблиця 1. Основні складові природоохоронних видатків в Україні у 2016-2018 рр.

Напрями природоохоронних витрат	Вимір	Витрати на охорону навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів								
		у 2016 році			у 2017 році			у 2018 році		
		Всього	в т. числі:		Всього	в т. числі:		Всього	в т. числі:	
			капітальні інвестиції	поточні витрати		капітальні інвестиції	поточні витрати		капітальні інвестиції	поточні витрати
Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	млрд грн	4,263	2,502	1,76	4,712	2,608	2,104	6,404	3,506	2,898
Очищення зворотних вод		8,96	1,16	7,8	9,341	1,276	8,065	11,316	1,693	9,623
Поводження з відходами		8,928	2,208	6,719	9,979	2,47	7,508	10,012	1,182	8,830
Захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод		1,617	0,419	1,197	2,268	1,284	0,983	2,733	1,444	1,288
Зниження шумового і вібраційного впливу		0,361	0,094	0,267	0,696	0,161	0,534	0,278	0,060	0,218
Збереження біорізноманіття і середовища існування		0,594	0,049	0,544	0,944	0,177	0,767	0,871	0,073	0,798
Радіаційна безпека		7,053	6,943	0,109	3,114	3,012	0,101	2,167	2,036	0,130
Науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування		0,058	0,002	0,056	0,089	0,003	0,085	0,124	0,006	0,118
Інші напрями природоохоронної діяльності		0,651	0,008	0,643	0,346	0,03	0,315	0,488	0,074	0,414
Всього витрат		32,488	13,39	19,098	31,491	11,025	20,466	34,392	10,074	24,318
Структура	%	100	41,22	58,78	100	35,01	64,99	100	29,29	70,71

Джерело: побудовано за даними [1]

Основними напрямками витрат на охорону навколишнього природного середовища й раціональне використання природних ресурсів у 2018 р. були:

- очищення зворотних вод (33 %);
- поводження з відходами (29 %);

- охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату (19 %);
- захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод (8 %).

Таким чином, найбільшу кількість витрат було спрямовано на очищення зворотних вод – 11,316 млрд грн та на поводження із відходами – 10,012 млрд грн. Натомість необґрунтовано малі обсяги витрат були спрямовані на науково-дослідні роботи природоохоронного призначення. За даними офіційної статистики, упродовж останніх трьох років вони не перевищували 0,5 % від загальних обсягів екологічних витрат в Україні, що негативно впливає на розроблення й впровадження у сферу ресурсокористування передових інноваційних технологій.

Істотну позитивну роль в інформаційно-аналітичному забезпеченні прийняття управлінських рішень у сфері охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів відіграє структуризація витрат за джерелами фінансування (табл. 2).

Таблиця 2. Витрати на охорону навколишнього природного середовища й раціональне використання природних ресурсів

Рік	Одиниці виміру	Капітальні інвестиції	Поточні витрати	Всього витрат	в тому числі за власні кошти підприємств та організацій		
					капітальні інвестиції	поточні витрати	всього
2006	млрд грн	2,194	5,172	7,367	1,584	5,044	6,629
	%	29,79	70,21	100,00	21,51	68,48	89,98
2007	млрд грн	3,081	6,610	9,691	2,292	6,387	8,678
	%	31,79	68,21	100,00	23,65	65,90	89,55
2008	млрд грн	3,731	8,445	12,176	2,269	8,145	10,414
	%	30,65	69,35	100,00	18,64	66,89	85,52
2009	млрд грн	3,041	8,033	11,073	2,326	7,699	10,025
	%	27,46	72,54	100,00	21,00	69,53	90,53
2010	млрд грн	2,762	10,367	13,128	2,145	9,983	12,128
	%	21,04	78,96	100,00	16,34	76,04	92,38
2011	млрд грн	6,451	12,039	18,490	4,298	11,599	15,896
	%	34,89	65,11	100,00	23,24	62,73	85,97
2012	млрд грн	6,589	13,925	20,514	3,893	13,452	17,345
	%	32,12	67,88	100,00	18,98	65,58	84,55
2013	млрд грн	6,039	14,339	20,378	3,594	13,816	17,409
	%	29,63	70,37	100,00	17,63	67,80	85,43
2014	млрд грн	7,960	13,966	21,926	3,925	13,509	17,434
	%	36,30	63,70	100,00	17,90	61,61	79,51
2015	млрд грн	7,676	16,916	24,591	2,692	16,382	19,074
	%	31,21	68,79	100,00	10,95	66,62	77,57
2016	млрд грн	13,391	19,098	32,489	3,897	18,173	22,070
	%	41,22	58,78	100,00	11,99	55,94	67,93
2017	млрд грн	11,026	20,466	31,492	5,132	19,115	24,247
	%	35,01	64,99	100,00	15,80	58,83	74,63
2018	млрд грн	10,074	24,318	34,392	.*	.*	.*
	%	29,29	70,71	100,00	-	-	-

* інформація на даний час недоступна

Джерело: побудовано за даними [1, 3]

Зазначимо, що найбільша частка в структурі сукупних коштів, що виділялися на здійснення природоохоронних заходів в Україні за 2006–2018 рр., припадає на поточні

витрати: 58,78 % – 78,96 % загального обсягу фінансування. Таку динаміку не можна назвати позитивною, оскільки поточні витрати спрямовуються в основному на підтримку у робочому стані діючого природоохоронного обладнання. Суттєвого реального збільшення видатків підприємств, організацій, установ на фінансування природоохоронних заходів не спостерігалось, що ще більше ускладнило екологічні проблеми функціонування суб'єктів господарської діяльності.

Найбільшу частку в структурі витрат на охорону навколишнього природного середовища становили власні кошти підприємств і організацій, що за аналізований період варіювала в межах 67,93 % – 92,38 %. За аналізований період у динаміці поточних витрат на основні природоохоронні заходи, профінансовані підприємствами й організаціями, в цілому спостерігалася тенденція до зростання. Частка таких витрат від загального обсягу поточних природоохоронних витрат за всі досліджувані роки понад 93 %. Отже, за період з 2006 р. по 2018 р. має місце така закономірність: кожного року за аналізований часовий інтервал величина поточних витрат є більшою за суму капітальних інвестицій природоохоронного спрямування. У цілому в динаміці як поточних витрат, так і капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища за рахунок всіх джерел фінансування спостерігається висхідна тенденція за винятком окремих часових періодів.

За досліджуваний період капітальні інвестиції в у структурі сукупних коштів, призначених для здійснення природоохоронних заходів в Україні, становлять лише 21,04–41,22 %. За 2006–2018 рр. збільшення обсягів капітальних інвестицій було найвищим у 2016 р. і склало 610 % порівняно з 2006 р., проте у 2017 р. та 2018 р. їх обсяг зменшився на 18 % і 8 % відповідно. У цілому в динаміці капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища спостерігається висхідна тенденція за винятком окремих часових періодів. В процесі дослідження динаміки капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища за джерелами фінансування виявлено, що інвестиції на охорону навколишнього природного середовища власними коштами підприємств, організацій у 2017 р. у порівнянні з 2006 роком зросли утричі. Частка таких інвестицій від загального обсягу коливалася в межах від 10,95 % до 23,65 %. У загальному обсязі капітальних інвестицій України на охорону навколишнього природного середовища, інвестиції в інтегровані технології складають 59 %, в очищення – 40 % та інші види діяльності – 1 % (рис. 2).

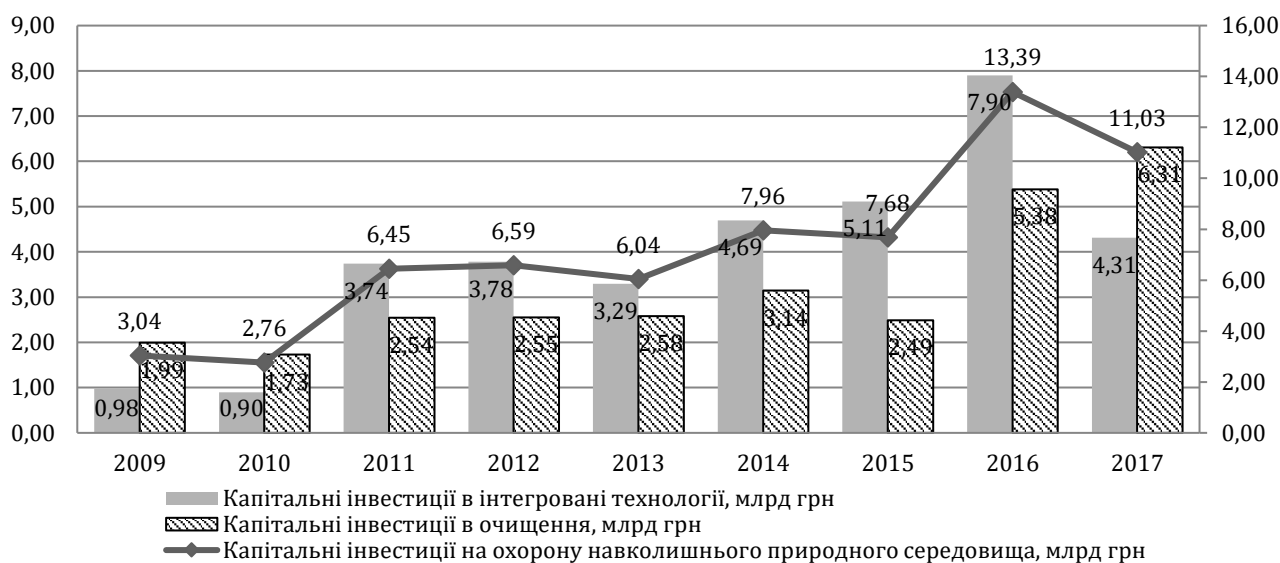

Рис. 2. Динаміка капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища
Джерело: побудовано за даними [1]

Загалом інвестиційне забезпечення охорони навколишнього середовища в Україні перебуває на низькому рівні, а обсяги інвестицій в інтегровані технології не сприяють формуванню ресурсної бази модернізації, реконструкції і технічного переоснащення об'єктів природоохоронної інфраструктури й може призвести до незворотних негативних впливів на довкілля, адже інвестиційні витрати в інтегровані технології – це інвестиції, які призводять до зміни чи модифікації виробничого процесу, а їх основною метою є скорочення забруднення, при цьому змінюється технологія виробництва та знижуються обсяги утворення забруднюючих речовин [4].

Незважаючи на виявлену тенденцію збільшення обсягів фінансування охорони навколишнього середовища, на наш погляд, фінансування за рахунок бюджетних коштів недостатнє і потребує збільшення, про що свідчить питома вага витрат на охорону навколишнього природного середовища у ВВП (рис. 3). Такий показник характеризує стан екологічної безпеки країни, середнє значення якого в зарубіжних країнах коливається від 3 % до 7 % [5, с. 115].

Рис. 3. Динаміка основних показників, що характеризують тенденції фінансування природоохоронних заходів в Україні

Джерело: побудовано за даними [1, 3]

Частка природоохоронних витрат у ВВП за аналізований період коливалась у межах від 0,97 % (2018 р.) до 1,41 % (2012 р.), причому за останніх два роки відбувся значний спад з 1,36 % у 2016 р. до 0,97 % у 2018 р. Зазначимо, що з позиції сталого розвитку межа оптимальних витрат природоохоронного призначення складає 10 % від ВВП, що у 10 разів більше, ніж ми маємо станом на сьогодні в Україні.

Частка інвестицій на охорону навколишнього середовища у загальному обсязі капітальних інвестицій в Україні за 2006-2018 рр. збільшилась більш ніж удвічі з 1,47 % у 2006 р. до 3,63 % у 2016 р., проте у 2017 р. та 2018 р. відбувся різкий спад на 1,99 %. Варто зазначити, що зменшення обсягу інвестицій на охорону навколишнього природного середовища в Україні відбувається при одночасному зростанні загального обсягу капітальних інвестицій, хоча до 2014 року їх збільшення чи зменшення відбувалось із врахуванням загальних інвестиційних тенденцій держави.

Отже, серед особливостей стану вітчизняного фінансування охорони навколишнього природного середовища необхідно виділити таке:

- витрати на охорону навколишнього природного середовища в Україні мають тенденцію до зростання;
- основними напрямками витрат впродовж останнього десятиріччя залишаються очищення зворотних вод і поводження із відходами;
- необґрунтовано малі обсяги витрат спрямовуються на науково-дослідні роботи природоохоронного призначення;
- в структурі сукупних коштів, що виділялися на здійснення природоохоронних заходів значно переважають поточні витрати, а не капітальні інвестиції;
- мізерна частка капітальних інвестицій в інтегровані технології;
- найбільшу частку в структурі витрат на охорону навколишнього природного середовища становили власні кошти підприємств і організацій;
- частка природоохоронних витрат у ВВП варіює у межах від 0,97 % до 1,38 %;
- питома вага інвестицій на охорону навколишнього середовища у загальному обсязі капітальних інвестицій в Україні становить лише 1,74 % у 2018 році.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, незважаючи на те, що обсяги поточних витрат і капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища зростають, інвестиційне забезпечення охорони навколишнього середовища в Україні перебуває на низькому рівні, обсяги природоохоронних інвестицій є недостатніми. Необхідно мобілізувати інвестиції у природоохоронну діяльність з усіх можливих джерел, збільшити державні інвестиції, активізувати альтернативне інвестування, стимулювати притік іноземних інвестицій у природоохоронну діяльність. Доцільно переглянути структуру видатків, а саме: збільшити частку капітальних видатків у загальному обсязі, поступово скорочуючи поточні.

Дослідження такого важливого джерела фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища як кошти бюджетів показав, що в Україні цей ресурс використовується неповною мірою і потребує додаткових досліджень щодо ефективності використання коштів від екологічного оподаткування.

Вважаємо, що в Україні орієнтування у фінансовому забезпеченні природоохоронних заходів на бюджетні ресурси є неперспективним. Поряд з цим підприємства реалізують природоохоронні заходи лише за умови, що це економічно вигідно для них. Водночас для реалізації міжнародних зобов'язань України у сфері охорони навколишнього природного середовища підприємства, яким необхідно привести свою діяльність до високих європейських стандартів, що потребує значних витрат, очікують від держави на допомогу. Саме тому, доцільною є розробка відповідних засобів економічного стимулювання і їх законодавче закріплення, які дали б можливість вирішувати проблему фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища шляхом диверсифікації джерел фінансування.

Список літератури

1. Державна служба статистики України. Офіційний портал. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 26.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
3. Державна фіскальна служба України. Офіційний портал. URL: <http://sfs.gov.ua/ms/>.
4. Методологічні положення з організації державного статистичного спостереження щодо витрат на охорону навколишнього природного середовища та екологічних

платежів: Наказ Державної служби статистики України від 23.12.2011 № 392. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2019/82/mp_vyt_onps.pdf

5. Мартинюк І.В., Дубовик О.Ю. Оцінка економічного стану України з урахуванням екологічного фактору. *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції: науково-практичний журнал*. Сімферополь: Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2014. №1 (26). С. 112–117.
6. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році. К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, ФОР Грінь Д.С. 2017. 308 с.
7. Пушак Я. Я., Лагодієнко В. В. Соціальна відповідальність підприємств харчової промисловості як основа інноваційного розвитку сучасної економіки. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2018. № 3. С. 27-35.
8. Орел А. М. Зелений туризм в контексті сталого сільського розвитку. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. №4. С. 47–53.

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Ofitsijnyj portal. [State Statistics Service of Ukraine. The official portal]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Pro okhoronu navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha: Zakon Ukrainy. [On the protection of the environment: Law of Ukraine]. Dated 26.06.1991 № 1264-KhII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
3. Derzhavna fiskal'na sluzhba Ukrainy. Ofitsijnyj portal. [State Fiscal Service of Ukraine. The official portal.]. Available at: <http://sfs.gov.ua/ms/>.
4. Metodolohichni polozhennia z orhanizatsii derzhavnoho statystychnoho sposterezhenia schodo vytrat na okhoronu navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha ta ekolohichnykh platezhiv: Nakaz Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. [Methodological provisions on the organization of the state statistical observation on the costs of environmental protection and environmental payments: Order of the State Statistics Service of Ukraine]. Dated 23.12.2011 № 392. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2019/82/mp_vyt_onps.pdf
5. Martyniuk, I.V., Dubovyk, O.Yu. (2014). *Otsinka ekonomichnoho stanu Ukrainy z urakhuvanniam ekolohichnoho faktoru. Naukovyj visnyk: finansy, banky, investytsii: nauково-praktychnyj zhurnal*. [Assessment of the economic status of Ukraine, taking into account the environmental factor. Scientific Bulletin: Finance, Banks, Investments: A Scientific and Practical Journal]. Simferopol': Tavrijs'kyj natsional'nyj universytet im. V.I. Vernads'koho. №1 (26). pp. 112–117.
6. Natsionalna dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha v Ukraini u 2015 rotsi. [National Report on the State of the Environment in Ukraine in 2015]. (2017). Ministerstvo ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy. FOP Hrin D.S. Kyiv. Ukraine.
7. Pushak Y. Y., Lagodiienko V. V. (2018). «Social responsibility of food industry enterprises as basis of modern economy innovative development». *Actual problems of innovative economy*, No 3, pp. 27-35.
8. Orel, A. M. (2018). «Green tourism in the context of sustainable rural development». *Ukrainian Journal of Applied Economics*. Tom 3. №4. pp. 47–53.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2019 р.